

І. Драч

м. Київ

**АНАЛІЗ БАЗОВИХ КАТЕГОРІЙ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ТА ЇХ
СПІВВІДНОШЕННЯ**

Анотація. У статті проаналізовано трактування сутності базових категорій компетентнісного підходу у зарубіжній та вітчизняній психолого-педагогічній літературі. На його основі представлено узагальнення різних підходів щодо їх співвідношення.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентнісно орієнтована освіта, компетентність, компетенція, освітні компетенції.

И. Драч

**АНАЛИЗ БАЗОВЫХ КАТЕГОРИЙ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА И ИХ
СООТНОШЕНИЕ**

Аннотация. В статье проанализированы трактовка сущности базовых категорий компетентностного подхода в зарубежной и отечественной психолого-педагогической литературе. На его основе представлено обобщение различных подходов к их соотношению.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентно ориентированное образование, компетентность, компетенция, образовательные компетенции.

I. Drach

**ANALYSIS OF THE BASIC CATEGORIES OF COMPETENCE APPROACH AND
THEIR RATIO**

Abstract. The paper analyzes the interpretation of the essence base categories of competence approach in foreign and domestic psychological and

educational literature. The generalization of the different approaches to their ratio was represented on competence approach basis.

Keywords: competence approach, competence-oriented education, competence, competency, educational competency.

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців, зокрема і викладачів вищої школи, є ключовим методологічним інструментом, який дозволяє по іншому будувати цілі і зміст освіти, визначати результати навчання. Компетентнісно орієнтована освіта сприяє підвищенню якості навчання, системності професійної підготовки випускників, їх готовності успішно вирішувати основні завдання професійної та соціальної діяльності. Водночас аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень говорить про існуючу до цього часу невизначеність та проблемність базових категорій компетентнісного підходу. На нашу думку, термінологія компетентнісно зорієнтованої освіти лише закріплюється в педагогічному тезаурусі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття “компетентність” досліджували такі зарубіжні науковці, як В. Байденко, В. Болотов, Ф. Вайнверт, А. Вербицький, Т. Добудько В. Долл, Ю. Ємельянов, Е. Зеєр, І. Зимня, В. Краєвський Н. Кузміна, Дж. Кулаген, А. Маркова, А. Новиков, Ж.Перре, В. Сериков, Дж. Равен, М. Роменвілль, М. Сміт, Ю. Татур, А. Хуторський, А. Чошанов, С. Шишов, Е. Шорт та такі вітчизняні педагоги, як Н.Бібік, Л. Ващенко, С. Гончаренко, О. Гура, О. Локшина, В. Маслов, О. Пометун, Л. Хоружа.

Мета статті – проаналізувати сутність поняття «компетентність» та «компетенція» у зарубіжній та вітчизняній психолого-педагогічній літературі, узагальнити підходи щодо їх співвідношення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури, зокрема монографічних та дисертаційних досліджень, свідчить про таке розуміння науковцями феномену компетентності:

- здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Вона поєднує взаємовідповідні пізнавальні ставлення і практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, знання і вміння, все те, що можна мобілізувати для активної дії (експерти програми «DeSeCo» – Definition and Selection of Competencies);

- знання, розуміння, вміння, дія та досвід (Ф. Е. Вайнверт);

- здатність або потенціал для ефективного виконання дій у конкретному контексті (М. Роменвілл);

- комбінація взаємопов'язаних когнітивних та практичних умінь, знань, мотивацій, ціннісних та етичних характеристик, ставлень, емоцій та інших соціальних і поведінкових компонентів, які разом можуть бути мобілізовані для ефективної діяльності у конкретному контексті (М.Сміт);

- знання та вміння, необхідні для професійної діяльності (Н. Кузміна, С. Гончаренко);

- сукупність знань, умінь, досвіду, що відображена в теоретично-прикладній підготовці до їх реалізації в діяльності на рівні функціональної грамотності; синтез когнітивного, предметно-практичного та особистісного досвіду (Е.Ф. Зеєр);

- здатність до діяльності на основі набутих універсальних знань (С. Шишов, Л. Фурсова);

- актуальна особистісна, інтегративна властивість, яка виявляється в адекватності вирішення (стандартних та особливо нестандартних, що вимагають творчості) задач всьому різноманіттю соціальних та професійних ситуацій, яка проявляється в діях, діяльності, поведінці та вчинках людини (І. Зимня);

- поєднання психічних якостей, психічних станів, що дає змогу діяти самостійно й відповідально, оволодіння людиною навичками і вміннями виконувати трудові функції (А. Маркова);

- складна інтегрована характеристика особистості, під якою розуміють набір знань, умінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно

провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності (О. Пометун);

- система теоретико-методологічних, нормативних положень, наукових знань, а також організаційно-методичних, технологічних умінь, що об'єктивно необхідні особистості для виконання посадово-функціональних обов'язків, а також відповідні моральні і психологічні якості” (В. Маслоу);

- екзистенціальна властивість людини, продукт власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти (І. Зязюн);

- поєднання трьох аспектів: проблемно-практичного; змістового; ціннісного (Т. Добудько);

- поєднання мобільності знань та гнучкості методу. Компетентність займає проміжне положення між виконуваністю і досконалістю (А. Чошанов);

- результат саморозвитку індивіда, його не стільки технологічного, скільки особистісного росту, результат самоорганізації, діяльнісного і особистісного досвіду (В. Болотов, В. Сериков, В. Краєвський, А. Хуторський);

- виявлені на практиці намагання та здатність (готовність) реалізувати власний потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості тощо) для успішної творчої (продуктивної) діяльності у професійній та соціальній сферах, усвідомлюючи соціальну значущість та особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення (Ю. Татур);

- динамічна комбінація знань, розумінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою/ навчальною програмою (І. Бабин, Я. Болюбаш, А. Гармаш).

Узагальнюючи трактування поняття “компетентність”, зазначимо, що вона має складний, багатовимірний, “голографічний” характер, що характеризується

наявністю різних підходів та рівнів узагальнення при її тлумаченні. Природа компетентності така, що хоч вона і є продуктом діяльності, але не прямо впливає з нього, а є наслідком самоорганізації та саморозвитку індивіда, синтезу когнітивного, предметно-практичного та особистісного досвіду. Тому компетентність – це форма існування знань, умінь, освіченості в цілому, яка зумовлює особистісну самореалізацію, знаходження свого місця у світі, продукт цілісної, а не лише «знанієвої» освіти [6].

Поряд з терміном «компетентність» у вітчизняній та зарубіжній науково-педагогічній літературі використовується термін «компетенція». Аналіз дефініції «компетенція» також свідчить про неоднозначне її трактування.

В сучасній українській мові поняття «компетенція» (від латинського *competentia* – досягати, відповідати, прагнути) вживається у двох значеннях: 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи [2, с. 445]. Аналогічне подвійне трактування компетенції надає і словник іншомовних слів [12, с.241], словник російської мови С. І. Ожегова [10, с.234].

З іншої позиції компетенція визначається енциклопедією освіти, яка подає її визначення як відчуженої від суб'єкта, наперед заданої соціальної норми (вимоги) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат [7]. Н. М. Бібік вважає, що компетенції можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі.

Схоже трактування компетенції знаходимо у роботі А. Хуторського. Зв'язок понять компетенції та компетентності вчений визначає таким чином: компетентність – це володіння студентом відповідною компетенцією (компетенціями), яке включає його особистісне ставлення до неї як предмету діяльності [13].

На думку дослідника, слід виокремлювати освітні компетенції – вимоги до освітньої підготовки, виражені сукупністю взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно й соціально значущої продуктивної діяльності.

Відмінну позицію щодо трактування поняття компетенції займають Е. Ф. Зеєр, А. М. Павлова, Е. Е. Симанюк. Науковці характеризують компетенцію як загальну здібність, яка проявляється і формується в діяльності, ґрунтується на знаннях, цінностях, схильностях і дозволяє людині встановити зв'язок між знанням і ситуацією, виявити процедуру (систему дій) для успішного розв'язання проблеми. Компетенція, вважають автори, є інтегральним результатом освіти. На нашу думку, автори підмінюють зміст понять компетенції та компетентності.

Як рівень розвитку учня, пов'язаний з якісним опануванням змісту освіти, визначають компетенцію О. М. Дахін [5], І. В. Родигіна [11], О. Я. Савченко [8].

У контексті професійної діяльності компетенція розглядається як коло питань, у яких людина добре поінформована, володіє знаннями і досвідом у тій чи іншій сфері (Н. Гузій) [4]; як професійно-статусна можливість щодо здійснення людиною державних, соціальних і особистісних повноважень в професійній діяльності (В. Горб) [3]. На думку Л.Вашченко та В.Маслова, компетенція законодавчо або нормативно – це чітке коло авторів, повноважень та прав особистості для виконання відповідних дій у межах конкретної посади або спеціальності у певній професії в предметно-фаховій спрямованості, а також відповідальність за якість і результати своєї роботи. Компетенції розглядаються авторами як упорядкована сукупність методологічних, загальнотеоретичних, спеціально-теоретичних (професійно-фахових) знань та адекватних для їх реалізації технологічних умінь, об'єктивно необхідних для якісної діяльності особистості, яка обіймає конкретну посаду, або працює у професійно-фаховій сфері [1].

Європейські науковці С. Адам, Г. Халаж, С. Шо розробили класифікацію компетенцій за категоріями: інструментальні, міжособистісні та системні.

Інструментальні – такі компетенції, що включають когнітивні здібності (здатність розуміти і використовувати ідеї та міркування, методологічні здібності, здатність розуміти і керувати оточенням, організувати робочий час, вибудовувати стратегії навчання, приймати рішення і вирішувати проблеми); технологічні уміння (уміння, пов'язані з використанням техніки, комп'ютерні навички та здібності інформаційного управління); лінгвістичні уміння; комунікативні компетенції.

Міжособистісні – включають індивідуальні здібності, пов'язані з умінням виражати почуття і формувати стосунки, критичним осмисленням і здатністю до самокритики, а також соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії і співпраці, умінням працювати у групах, приймати соціальні та етичні зобов'язання.

Системні – поєднання розуміння, відношення та знання, що дозволять сприймати співвідношення частин цілого й оцінювати місце кожного з компонентів у системі, здатність планувати зміни з метою вдосконалення системи та конструювати нові системи. Системні компетенції потребують засвоєння інструментальних та базових компетенцій як певної основи.

Приєднання України до Болонського процесу, неоднозначність трактувань понять, які використовуються у вищій освіті, спонукало вітчизняних науковців до розроблення Національного глосарію з вищої освіти. Поняття «компетенція» трактується у ньому лише в одному значенні – як надані (наприклад нормативно-правовим актом особі (іншому суб'єкту діяльності) повноваження, коло її (його) службових та інших прав і обов'язків.

Разом з тим, у комплексі нормативних документів МОН України для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти нового покоління, який містить рекомендації щодо застосування компетентнісного підходу, поняття компетенцій визначається відповідно до трактування,

запропонованого європейським проектом TUNING, а саме: воно включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті).

Отже, наведений аналіз сучасних педагогічних джерел свідчить про неоднозначне трактування як поняття компетентності, так і поняття компетенції, що актуалізує потребу їх подальшого методологічного аналізу. Різними є і підходи щодо співвідношення понять «компетентність» та «компетенція».

Відповідно до першого підходу зміст цих понять розмежовується, причому основа для цього обирається різна.

1. Розмежування понять «компетентність» та «компетенція» відбувається на основі відношення до людини та до діяльності. Поняття «компетентність» стосується людини, розкриває аспекти її поведінки і забезпечує професійно-якісне виконання роботи, а поняття «компетенція» стосується роботи і характеризує сферу професійної діяльності, у якій працівник є компетентним. Компетенції визначають, що саме повинні вміти робити працівники відповідно до конкретних посад і встановлює стандарти, яким має відповідати набуті працівниками професійні компетентності. Вони встановлюють набір системних характеристик для проектування ідеальних моделей та вимірників (кваліметричних стандартів) професійної компетентності (Г. В. Єльнікова).

Компетенцію слід розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки особистості, а компетентність – як реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності; як володіння людиною відповідною компетенцією, включаючи її особистісне ставлення до неї та предмета діяльності (А. В. Хуторський).

Компетенція визначається як предметна сфера, про яку індивід добре обізнаний і в якій він виявляє готовність до виконання діяльності. Компетентність – це інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника ВНЗ до виконання діяльності в певних сферах

(компетенціях). Таким чином, поняття «компетенція» пов'язано зі змістом майбутньої професійної діяльності, а поняття «компетентність» – з властивостями особистості (Ю. В. Фролов, Д. О. Махотін).

Таким чином, нормативно встановлені, об'єктивно значущі компетенції виявляються на індивідуальному рівні у вигляді компетентності особистості.

2. Компетенція та компетентність розглядаються як система та її елемент. Згідно з цією позицією, компетентність є системною властивістю особистості: цілісною, ієрархічною динамічною системою здатностей – окремих компетенцій (І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков). З позицій логічної семантики (Г. Фреге, Е. Гуссерль, Ст. Лесневський, А. Тарський), при тлумаченні цих понять чітко проглядається контекстна залежність, підпорядкована роль компетенцій стосовно компетентності, тому що ні знання, ні досвід, ні обізнаність у будь-якій галузі ще не свідчать про стійку здатність їх носія до виконання роботи в повному обсязі.

Як було вже зазначено раніше, іншою є позиція Е. Ф. Зеєра, А. М. Павлової, Е. Е. Симанюк, які вважають компетенцію більш широким поняттям, ніж компетентність.

3. Компетенція та компетентність розглядається як потенційне та актуальне. І.О.Зимня розглядає компетенції як певні внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відносин), які потім виявляються у компетентностях людини як актуальних, діяльнісних. О. І. Суббето вважає, що як практика вживання категорії «компетенція», що склалася, так і призначення цієї категорії для вимірювання якості випускника навчального закладу, дозволяє визначити компетенцію як сукупність потенційних властивостей або як складову якості в системі потенційної якості випускника вищого навчального закладу. Компетентність є не просто сукупність компетенцій, а сукупність компетенцій, що актуалізовані у певних видах діяльності.

4. Розмежування понять «компетентність» та «компетенція» відбувається на основі об'єктивності та суб'єктивності умов, які визначають якість професійної діяльності. Об'єктивні умови називаються компетенціями і розуміються як сфера діяльності спеціаліста, його права, обов'язки та сфери відповідальності, що визначені у різноманітних документах: законах, постановах, указах, наказах, положеннях, інструкціях тощо. В якості суб'єктивних умов, тобто компетентностей, виступають при цьому система відповідальних відносин та установок людини до світу, інших людей та самого себе, що склалася на даний момент, професійні мотиви, професійно важливі якості особистості спеціаліста, його психофізіологічні особливості, здібності, знання, уміння, навички тощо (А. А. Вербицький, О. Г. Ларіонова).

5. Компетенція та компетентність розглядається як ідеальне та реальне. На відміну від компетенції, яка є ідеальною, нормативною, моделює властивості випускника, компетентність є реальною і стосується особистості, з нею можуть відбуватися трансформації, вона має емоційне «забарвлення» (О. Н. Дахін).

Прибічники іншого підходу зміст понять «компетентність» та «компетенція» або не розрізняють, або вважають використання терміну «компетенція» недоцільним. Так, на думку І. В. Родигіної, використання цих термінів пояснюється перш за все недосконалістю перекладу. Адже «компетенція» – це поняття, що увійшло до вітчизняної освітньої теорії та практики з англосаксонської освітньої традиції. При цьому деякі автори наполягають на пріоритеті використання у психолого-педагогічній науці саме терміна «компетентність» перед терміном «компетенція», ґрунтуючись на «вітчизняних мовних стереотипах», а також на тому, що поняття «компетенція» традиційно вживається у значенні «коло повноважень», а «компетентність» же пов'язується з обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю, що є суто педагогічними категоріями. Здійснюючи переклад іноземних публікацій, як правило, дослідники автоматично перекладають слово «competence» – «компетенція» (англійською мовою) на українську (російську) мову як

«компетентність» і навпаки. Отже, знайти первісне значення використаного автором терміна при перекладі іншомовних наукових джерел (а більшість із перших наукових праць з цієї проблематики все-таки були іноземними), майже неможливо. О. І. Гура також вважає, що широке використання в сучасній педагогічній науці категорії «компетенція», підміна нею таких понять, як «компетентність», «знання», «вміння» та «навички», є невиправданим та некоректним.

Висновки. Як показав аналіз наведених позицій, дискусія щодо розуміння сутності та співвідношення понять «компетентність» та «компетенція» триває.

Виходячи з подвійного трактування науковцями поняття компетенції, неоднозначного ставлення до доцільності використання його використання в освіті, вважаємо (за В. В. Краєвським та А. В. Хуторським), що у професійній підготовці майбутніх фахівців у вищій школі доцільно використання поняття «освітні компетенції» як соціально обумовлені та закріплені вимоги до рівня підготовки фахівця, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері. Ці вимоги виражаються сукупністю взаємопов'язаних ціннісних орієнтації, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності студентів по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності і необхідними для здійснення особистісно – і соціально значущої продуктивної діяльності. Компетенції виконують функції системних характеристик при проектуванні професійних стандартів, що моделюють діяльність студента для його повноцінної життєдіяльності в майбутньому. Компетентність при цьому визначається володінням студентом відповідними компетенціями, обидва поняття відображають цілісність результату освіти.

Література:

1. Ващенко Л. Методологічні засади розробки стандартів для формування посадово-функціональної (професійної) компетентності

керівних кадрів освіти / Л. Ващенко, В. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. – №1'2011 (18). – С 16-23.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

3. Горб В. Г. Основная образовательная программа вуза: проблемы и решения / В.Г. Горб // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2004. – № 2. – С. 22–31.

4. Гузій Н. Історичні витoki проблеми майстерності та професіоналізму педагогічної праці / Н. Гузій // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: моногр. – К., Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – С. 118–120.

5. Дахин А.Н. Культура в педагогике и педагогика в культуре / А.Н. Дахин. – Режим доступу: http://vio.fio.ru/vio_22/cd_site/Article/art_1_4.htm.

6. Драч І.І. Компетентнісний підхід у підготовці магістрантів з педагогіки вищої школи / І. І. Драч // Проблеми освіти: наук.зб. – К: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, 2012. – Вип.№70. – Ч І. – С.140-146.

7. Енциклопедія освіти / Акад.пед.наук України; головний ред.. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 1040 с.

8. Компетентнісна освіта: від теорії до практики. – К.: Плеяди, 2005. – 120 с.

9. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учеб.пособие / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.

10. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. Чл.-корр АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М.: Рус.яз., 1987, - 750 с.

11. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / І.В. Родигіна. – Х.: Видавнича група “Основа”, 2005. – 96 с.

12. Словарь иностранных слов. – 12-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз., 1985. – 608 с.

13. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования / А. Хуторской /// Народное образование. – 2003. – №2. – С.58-64.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Напрямок конференції: філософські та методичні засади компетентнісної парадигми освіти.

Драч Ірина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Університету менеджменту освіти НАПН України.

Адреса, контактний телефон: 02225 м.Київ, вул.Каштанова, б.3, кв.40. Тел. 050-523-95-12, drach_i@ukr.net.